

Неорганизираната организирана престъпност – принципи на действие и проявления

*Заплата ти е 5 375 долара.
Откъде тогава взе този Ролс Ройс?
Ричард Спаркс, 1976*

Евгения Василева*

Резюме: Статията анализира и обяснява съвременните проявления, форми и структури на организирана престъпна дейност. За тази цел е формулирана обща теоретична рамка, която включва структурните, етническите и икономическите граници и модели на организирана престъпност и взаимовръзката между отделните аналитични позиции. На тази основа са изведени няколко класификации на организирана престъпност: по функции; по степен на свързаност с политическата и социалната система; по дейност; и по структурни характеристики. Анализирани са принципите на действие на групите във всяка от тези класификации. Накрая, през теоретичните постановки са разгледани и обяснени съвременните форми и тенденции на престъпна дейност чрез анализ на примери и случаи от вторични данни.

Ключови думи: организирана престъпност, криминална мрежа, корупция, бизнес, трафик на хора, крадени стоки, технологии.

JEL: D73, E26, J15, O17, O33.

* Евгения Василева е доктор, доцент в катедра „Международни отношения“ на УНСС.

Въведение

Организираната престъпност представлява вид социална конструкция, а социалните конструкции се характеризират със значително разнообразие и трудно се поддават на цялостно теоретично моделиране (Finckenauer, 2007, с. 56-83). Освен това, липсва класификация на формите на организирана престъпност. Това може да се дължи на нежеланието да се усложнява с определения неясно изследователско поле; и на усещането, че определенията са излишни, тъй като очевидно не е необходимо да бъде дефинирано. Друг проблем е, че често се анализират правителствени или съдебни изявления, които имат различни цели и източници (Schmid, 2011, с. 39-40).

Липсва и обща дефиниция на организираната престъпност. Можем да намерим дефиницията на ООН за транснационалната организирана престъпност или на ЕК, както и на различни национални правни системи, но тук ни е необходимо разбиране на явленията, а не законово определение. От друга страна, в описанията, предложени от различни изследователи, има общи елементи (Hagan, 1983, с. 52–57; Albanese, 2015, с. 3). Това позволява очертаването на известен консенсус от какво се състои организираната престъпност (виж таблица 1). Организираната престъпност функционира като продължителен бизнес, който прави

Икономически теории

печалба от незаконни дейности, заплахи, насилвие и корупция. Също така, организираната престъпност се отнася до нелегални стоки и услуги, за които съществува търсене. По-малко е единодушието, че организираната престъпност включва ограничен достъп, не-идеологическа мотивация, специализация и конспирация.

Таблица 1. Дефиниране на характеристиките на организираната престъпност

Общи черти на организираната престъпност	Брой автори
Иерархична структура	16
Стремеж към финансова печалба чрез престъпления	13
Използване на заплахи и насилвие	12
Корупция на държавни служители за имунитет	11
Публично търсене на предлаганите стоки и услуги	7
Монопол върху определени пазари	6
Ограничено членство	4
Липса на идеологическа или политическа мотивация	4
Специализация	3
Секретност	3
Обширно/мащабно планиране	2

Източник: *Albanese, 2015, с. 3.*

Размерът на организираните престъпни групи може да варира, но съвременните криминални групи често копират терористичната тактика на мрежи от клетки (Хаджиев, 2015, с. 117-123). Например, търговията с наркотици и контрабандата изискват отдалечаване от местната иерархия чрез съюзяване с други групи в различни части на света, във виртуалното пространство или там, където входните бариери са относително ниски. Всяка група решава в какъв тип бизнес да се включи, с кого да си партнира и как да управлява продукта/услугата, така че да отговори на пазарното търсене. Изборът се основава на три фактора: консолидиране, вертикално разрастване и

хоризонтално разрастване. *Първо*, групата се консолидира вътрешно, за да не допусне конкуренти. *Второ*, групата печели, разширявайки своя опит в свързани криминални дейности. Например, методите, използвани при трафика на хора – фалшифициране на документи, пренасяне на хората през граница, могат да бъдат използвани при търговия с крадени стоки. *Трето*, разрастват се типовете дейности, от които групата може да печели. Следователно, логиката на пазара обяснява много от криминалното поведение и позволява моделирането му (Treverton et.al., 2009, с. 12-14, 30). А моделирането на организираната престъпност позволява създаването на рамка за оценка на мотивацията, техниките на опериране, политическите намеси и противобойствия.

Моделиране на организираната престъпност – теоретична рамка

Съвременният свят е комплексен и глобален, пазарите са фрагментирани, социалните различия – нарастващи, социалните структури – преходни. Границите между отделните организационни единици са хлабави и повлияни от контекста, приятелствата, културата. Поддържането на иерархия и контрол е трудно, партньорствата са временни и ненадеждни. Участниците са по-скоро независими агенти, отколкото част от монолитни структури (Ruggiero, 2012, с. 3-14). Всички типове организации, вкл. престъпните, са засегнати от тези външни фактори (Hesterman, 2013, с. 44-46).

Когато фокусът е върху *структурните характеристики*, изследователите стигат до заключението, че организираната престъпност действа чрез разнообразни групи поради своите специфични потребности: *първо*, оставяйки тайна организация да упражнява публично възпираща сила; *второ*, да неутрализира правоприлагането чрез

омерта, корупция и отмъщение; *накрая*, да съгласува вътрешните цели с външната репутация чрез управление на конфликти и кариерно развитие на членовете си (Fiddieo, 2012, с. 3-14).

Важен аспект в моделирането на организираната престъпност е именно *професионализмът* и идеята, че това е работа на пълно работно време, което позволява да се направи паралел между организираната престъпност и всяка друга бизнес дейност. За да бъде паралелът с легалната индустрия валиден, трябва да се подчертае, че организираната престъпност се нуждае от голям брой неквалифицирани служители. В резултат се наблюдава парадокс: мощни организирани групи се възползват от бедност, която те самите възпроизвеждат (Fiddieo, 2012, с. 3-14). От друга страна, организирани престъпни групи запълват неадекватности на институциите и това, което следва да бъде предоставено от гържавата, при определени обстоятелства става тяхна запазена територия (Fiddieo, 2012, с. 3-14). Този вид престъпност е индустрия за доставка на частна защита и разпределение на доверието между икономическите актьори, които иначе не биха били в състояние да си взаимодействат безопасно.

Следователно, всички криминални групи притежават определена организационна структура, цели и комуникационни кодове. Те се състоят от отделни индивиди, като всеки от тях има свой модел на поведение, но е мотивиран да се гържи като член на групата. Затова можем да разгледаме престъпните групи през призмата и на *организационните теории за управление*. Те ни дават съвкупност от инструменти, които да приложим, за да наблюдаваме, диагностицираме, променяме престъпната група (Hesterman, 2013, с. 59). Тези инструменти включват *структурни модели; етнически и културни връзки; и икономическа логика* (Albanese, 2015, с. 105-125).

Структурни модели. Те разглеждат организираната престъпност като реакция спрямо ефекти и събития, които допринасят за развиването на нежелани проблеми. Например, системната концепция за хегемонията обяснява доминацията на една социална група над друга или над всички останали. Съвременното общество се разглежда като разделено на две – тези, които успяват, и онези, които се опитват да успеят. Социалната маргиналност се компенсира чрез гняв и насилие. Престъпниците са от бедните слоеве в бедните страни и от средните и непривилегировани части в богатите страни, където се възпроизвежда структурата на доминация и недоволство (Hesterman, 2013, с. 50-52).

Хегемонията като социално условие може да бъде пренесена към организираната престъпност чрез *бюрократичния организационен модел*. Той я разбира като правителствена структура с вътрешногрупова динамика и защита от висшестоящи при наличие на бос и на бойци (Ropczkowski, 2004, ch. 2). Този модел съответства на начина, по който групите функционират на местно ниво, в определени сфери на дейност (например, хероиновите пазари) и в определен исторически период, но не може да обясни дали има връзка и как се осъществява тя между групи, действащи на различни места. Все пак, някои съвременни банди са организирани йерархично като войници от ниско ниво, високопоставени помощници и полеви генерали (Albanese, 2015, с. 111).

Друга модификация на системното изучаване е *организационният жизнен цикъл*. Допускането е, че всички организации минават през едни и същи етапи на развитие, което ги прави предсказуеми. След намиране на правилната посока и поддържането на контрол, вътрешна криза принуждава организацията, да си сътрудничи с други групи. В последния етап, организацията формира съюзи, което довежда до криза на идентичността. Когато наблюдаваме по-

Икономически теории

ведението на престъпната група, трябва да търсим този тип непоследователност, двусмисленост, и състояние на постоянна промяна. Адаптирайки стандартната организационна поведенческа теория към престъпното поведение, може да се очаква, че всяко поведение има конкретна причина, ориентирано е към целта и е заучено поведение. Преглед на съвременните престъпни групи през този модел позволява разбирането на организационните им преходи и решения (Hesterman, 2013, с. 59-60).

Накрая, се опитваме да идентифицираме и *взаимодействието на организацията с външната среда*. В центъра на модела е организираната престъпна група. Мрежата около този „възел“, по терминологията на Мануел Кастелс (Кастелс, 2004), могат да бъдат партньори, конкурентни, доставчици и др. Мрежовата структура възниква, когато операциите са фрагментирани, времето е ограничено или оперативната база е пропусклива на външни въздействия. В резултат, може да се създаде възможност за обвързване там, където такава не е съществувала. Промените във всяка част от мрежата и средата (например, международни организации) могат да са важен фактор за растежа и жизнеспособността на организацията и отделните групи (Hesterman, 2013, с. 53, 57-64).

Етнически и културни модели. Може би най-големият проблем на структурните модели е предположението, че преследването на босове ще ограничи организираната престъпност и ще я направи по-малко заплашителна. Докато има слаба регулаторна система, търсене на наркотици, хазарт, крадени стоки и възможности за криминална експлоатация на места, ресурси и хора, винаги ще изникват нелегални предприемачи, които да се погрижат за нелегалните пазари (Albanese, 2007, с. 104, 110-111).

Социологическите изследвания на организираната престъпност от 70-те години на XX век откриват, че не всички хора, вклю-

чени в организирани престъпления, принадлежат към определена група. По-скоро криминалното тайно общество се състои от хлабаво структурирани отношения, като отделните участници контролират собствената си дейност. Често хората стават част от такава *система на отношения* при монолитна миграция на етнически групи и създаване на диаспори (Forst, 2009, с. 11). Този модел разкрива значението на наследствеността при създаването на работещи връзки и социално познание. Взаимното доверие между участниците произлиза от техния споделен местен опит и социални рамки. Може би тези връзки не са определящи в организираната престъпност, но са важно нейно измерение (Albanese, 2015, с. 111-113).

Според друго изследване, в което антрополози са участващи наблюдатели в криминална група в Бруклин, тези групи не са йерархични (Ianni, Reuss-Ianni, 1972, с. 20). *Приятелствата на основата на произход* формират основата на криминалните дейности. Те имат локален обхват, но това не намалява тяхната значимост (Albanese, 2007, с. 110). Анализът на социалния характер на организираната престъпност потвърждава, че културните и етнически връзки обвързват криминално проявените повече, отколкото организационната структура, и че престъпните групи обикновено имат местен, а не национален фокус, т.е. не съществува национален криминален синдикат (Abadinsky, 1981; Albin, 1972; Ianni, Reuss-Ianni, 1972; Chin, K. Zhang, Sh., 2002, с. 737). Разликите със структурните модели са организационни, а не от гледна точка на същността на криминалната дейност. Ако основата на организираната престъпност са културните връзки, то движещите сили на тази дейност са икономическите отношения, които са фокус на третата група модели (Albanese, 2007, с. 111).

Икономически модели. Тези модели правят разграничение между факторите,

които създават връзките и отношенията в престъпната група, и факторите, които са причина за самата криминална дейност и нейната конспиративност. Пазарът създава желанието да потребяваш и невъзможността да спечелиш всички пари, които са ти необходими, за да удовлетвориш всички свои желания (Albanese, 2007, с. 112; Albanese, 2015, 94-97). Освен това, ние винаги очакваме моментални резултати (Hesterman, 2013, с. 49). Това окуражава хората да не зачитат правата на другите, които стоят на пътя им (Albanese, 2015, 94-97). Тази гледна точка позволява организираната престъпност да бъде анализирана като национално или транснационално предприятие чрез т.нар. *предприемачески или бизнес модел*. Допускането е, че успешното престъпно предприятие следва същия бизнес план като всяка компания и често работи паралелно с легални компании, използвайки техните практики, технологии, оборудване и логистика. В резултат, става по-трудно да се идентифицират и изолират престъпната група и дейност (Hesterman, 2013, с. 9).

Свързаните престъпни групи печелят от предимствата на екипната работа и разделението на труда. От друга страна, те са изложени на по-голям риск да бъдат разкрити и ефективността им се определя от ефективността на най-слабия член (Forst, 2009, с. 10). Организираната престъпност се разбира като продукт на пазарни сили, а не на лични отношения (Albanese, 2015, с. 113-116). Пазарът е конкурентен и неорганизиран, конфликтите се решават спонтанно и групите са малки поради невъзможност за централизиран контрол в голям мащаб. (Adler, 1985, с. 82; Reuter, 1983, с. 176).

Комбиниране на моделите – групи срещу дейности. Представените модели не се изключват взаимно (виж фигура 1). Етническата принадлежност може да бъде съчетана с контрол и икономически

механизми на опериране, а липсата на йерархия не означава липса на културна обвързаност. От една страна, организираната престъпност най-добре се поддава на моделиране, когато я разбираме като икономическа дейност, което обяснява постоянството на нелегалните актове. От друга страна, разследването и правоприлагането са най-ефективни, когато се използват етническите и структурните модели, които очертават отношенията между участниците. Освен това, в новите форми на организирана престъпност във виртуалния свят нелегалните стоки и услуги се разпространяват без физически контакт между потребителя и доставчика. Престъпниците стават все по-автономни, несвързани помежду си и от жертвите си. В същото време, техните дейности остават сравнително стабилни във времето, при което структурата на организираната престъпност отразява новите възможности, без да се променя (Albanese, 2007, с. 115-119).

Тъй като моделите не са взаимноизключващи се, би било по-плодотворно да се комбинират при анализа, разследването и противодействието на организираната престъпност, като континуум от структури и дейности (Albanese, 2007, с. 115). Икономистите разбират организираната престъпност като изчисление на разходи и ползи. Управлението я разбира като организация с йерархичен или мрежов характер. Социолозите я разбират като обществено явление. Не можем да разглеждаме групите само с понятията на организационните графики или етническите конфликти, а по-скоро като свързана и споделена реалност (Hesterman, 2013, с. 57-64). В следващите параграфи ще представим прилагането на тази логика при дефинирането на принципите на действие на организираната престъпност и на съвременните тенденции в нейните дейности.

Фигура 1. Моделиране на организираната престъпност: процес и синтез

Модели на организирана престъпност – структура и принципи на действие

Принципите на действие и структурните характеристики на организираната престъпност обикновено се изследват на основата на частични данни от информатори, електронно наблюдение, съдебни записи, участващи наблюдения, интервюта с обвиняеми и исторически архиви. Тук ще започнем с няколко категоризации на организираната престъпност по структура, дейност, функции и др. (виж таблица 2).

По отношение на критерия *структура*, през 2002 г. Офисът по наркотици и престъпност на ООН (UNODC) дефинира престъпните организации според вътрешните канали за контрол и команди. **Стандартната йерархия** е със силна вътрешна дисциплина. Допълнителен вид е регионалната йерархия с по-голяма автономност на местните йерархии. **Клъстерната йерархия** представлява съвкупност от свързани групи в обща система на координация на дейностите. **Йерархията тип „ядро“** е неструктурирана мрежа от индивиди, които се занимават с престъпни дейности. **Криминалната мрежа** е структура, в която индивидите се включват в криминални про-

екти (UNODC, 2002, с. 34). Понякога принадлежността към определен тип се основава на възприятията на участниците, а не на обективни критерии. Също така се наблюдава тенденция на преход от йерархични към мрежови престъпни групи, сравнявайки например, колумбийските наркокартели от 80-те и 90-те години на XX век и по-късната им фрагментация (Latre, 2016, с. 97-98). Трябва да се прави обаче разграничение между възприятието за промяна и реалните промени (Кеппеу, 2007).

Според *криминалната дейност*, класификацията различава четири типа организации: „изкуство“, „занаят“, „проект“ и „бизнес“ (McIntosh, 1975, с. 29-54). Организациите от типа **„изкуство“** включват пиратите и разбойниците. Те обикновено живеят в неохранявани и затворени квартали, формират банди с еднолично лидерство и разделят печалбите според ранга си. **Занаятчийските** организации са постоянни екипи от доверени хора, като всеки изпълнява специфична задача в малки по мащаб престъпления. **Проектните** организации се формират ад-хок за големи по мащаб престъпления като обир и измами, които изискват професионално планиране. **Бизнес** организациите притежават сложни постоянни структури. За да оцелеят, им е необходим политически

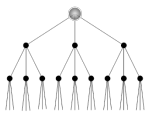
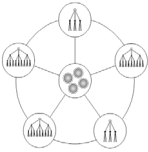

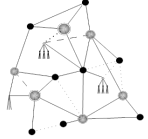
чадър и затова един от основните им инструменти за работа е корупцията.

Структурата на престъпните организации се основава и на връзките им с политическата система и обществото според: *свързаност с държавата и степен на видимост* (Beare, 1996, с. 45). Някои групи имат социални и широко приемани от населението функции, като различните мафии, а други съществуват само заради престъпленията и не са приемани от обществото като закрилници. **Хищническите** организации са в най-голяма степен отделени от политическата система и често прибягват до

физическо насилие, за да оцелеят. **Паразитните групи** корумпират държавата, но не са приемани от обществото, като упражняват по-целенасочено насилие.

Симбиотичните организации са неразличими от всяка друга организация в обществото и имат висок социален статус (Beare, 1996, с. 46). Някои групи остават в традиционните криминални пазари, други успяват да преминат границата между законно и незаконно чрез партньорства с политическия свят и инвестиране на приходите от незаконни дейности в официалната икономика (Ruggiero, 2012, с. 3-14).

Таблица 1. Класификация на организираните престъпни структури

Критерий	Категории организиран престъпни групи	
Структура	Стандартна йерархия (Регионална йерархия)	
	Клъстерна йерархия	
	Ядро	
	Мрежа	
Криминална дейност	Организации от тип: „Изкуство“ „Занаят“ „Проект“ „Бизнес“	
Свързаност със социалната и политическа система	Хищнически организации Паразитни организации Симбиотични организации	
Функции	Предприемачески организации Асоциативни организации Квази-правителствени организации	

Източник: Адаптирано по Lampe, 2016, с. 96.

В тази перспектива може би е по-подходящо да се говори за престъпни мрежи, а не за организирана престъпност. Концепцията за престъпна мрежа е силна, защото отчита различни организационни модели. Престъпните мрежи предполагат съществуването на звена с широк спектър от връзки и съчетаване на тези връзки – родство, етническа хомогенност, социална близост, бизнес партньорства (Ruggie, 2012, с. 3-14). Създават се размити бизнес кариери и се разширяват сивите сфери на дейност. Традиционната организирана престъпност е близо до обществото и далеч от институциите. Престъпността на белите якички е далеч от обществото, но е близо до институциите. Съвременните престъпни мрежи са симбиоза между двете (Ruggie, 2012, с. 3-14).

Накрая, една синтетична класификация според функциите на организациите, която обединява идеите на различни изследователи (Latre, 2016, с. 101-104). **Прегриемаческата група** се стреми да намали рисковете за дейността си чрез координация на уменията, суровините, екипировката, финансирането, т.е. водещи са материалните ползи. Пример за такива групи са тези, които осъществяват грабежи с взлом. **Асоциативните структури** създават усещането за принадлежност, лоялност и разграничаване от тези, които не са членове на групата. Те гарантират сигурността на членовете си и ги защитават при конфликти. Мотоциклетните банди, китайските триади, Якудза са такива примери. **Квази-правителствените организации** упражняват функции по дефиниране и налагане на правата на собственост и по създаването на колективни блага (Skarbek, 2014, с. 4-6). Те разрешават и предотвратяват конфликти и събират данъци, често чрез рекет. La Cosa Nostra е типичен пример за подобна група.

В следващите параграфи ще комбинираме предложените класификации в четири основни модела, използвайки термино-

логията на ООН, но включвайки логиката на представената в предишната секция теоретична рамка, за да анализираме, как работи организираната престъпност в съвременния свят.

Иерархичен модел. Според този модел, политиката и стратегията на групата се определят от ръководителите, а иерархията е източник на влияние и защита. Задачите се изпълняват координирано, с вътрешни разделения и централизиран контрол. Има ясен лидер; конкретно място, където се вземат решенията; елемент на принудителност и възможност за изключване от организацията по решение на лидера. Структурата се самовъзпроизвежда чрез дисциплина и невъзможност за отклонение от нормите. Групите могат да нарастват като брой, но хората на върха остават същите. Този тип структура е фокусирана върху постигането на цели; установяването на ред; и оценка на основата на постигнатите резултати (Ори Брейфман О., Рог Бекстром, Р., 2011, с. 11-26). Босовете не участват пряко в операциите, а само гарантират сигурността и отношенията с гържавата.

Често този тип организации имат ясно изразена социална или етническа идентичност и название. Съществуват като затворени общества и контролират определени територии. Обозначаването на ролите и длъжностите следва жаргон от армията или семейството. Например, българските силови структури включват лидер, доверен бизнесмен, авторитет, бригадир, боец (ЦИД, 2007, с. 17). В наркопазара позициите са вносител, капитан, лейтенант, зареждач, дилър, пласьор (ЦИД, 2007, с. 46). В трафика на хора ролите са: ловец на нова плът, муле, сутеньор, мадам, пренасящ парите, инвеститор-легализатор, бос (ЦИД, 2007, с. 146-148). Често липсват връзки между отделните звена за по-голяма сигурност и невъзможност един човек да провали цялата организация.

За първи път този модел придобива публичност през 50-те години на XX век. Доказателства за йерархичната структура са получени през 60-те години на XX век от вътрешен човек, който се съгласява да свидетелства, за да избегне смъртна присъда за убийство. Той потвърждава съществуването на криминална организация на цялата територия на САЩ – „Ла Коза Ностра“, възникнала от бандитските войни в Ню Йорк от 30-те години на XX век (Albanese, 2007, с. 105-107). Според критиците на този модел, няма исторически доказателства за такава бандитска война и контролът на семейството върху дейността на неговите членове не е толкова голям (Albanese, 2007 с. 106-107). Въпросът е дали слабостите на модела го правят невалиден. Йерархичният модел обяснява как функционира групата съобразно позициите в нея. Той също така е подходящ за някои типове дейности и пазари, като хероиновия пазар и трафика на хора за сексуална експлоатация на улично ниво, например. Моделът не успява да обясни връзките между групи в различни географски региони и съвременните тенденции на организирана престъпност (Finskelauer and Waring, 2001).

Клъстерен модел. Този модел наподобява пазарна структура. Пазарите са социалната арена, където се осъществява размяната. Агентите очакват тя да се повтаря и да е стабилна във времето, което се гарантира от социалните структури, въградени в пазара (Vogel, 2008, с. 341-354). Не всяко място, на което продавачите търсят купувачи, е пазар. Пазарът е място, където купувачите чрез участието си дават легитимност на продавачите (Fligstein, 2001, с. 27-44). Участието на пазара обаче не гарантира оцеляване и печалба, то е подчинено на принципа за оцеляването на най-гобрите. Пазарите работят на основата на доверие, реципрочност, адаптация, право на собственост, управленски структури, правила на размяна и схеми на неформален

контрол (Fligstein, 2001, с. 27-44, 117-141). *Правото на собственост* определя носителя на риска и на печалбата. То определя стойността на активите, интегрира разпръснатата информация и свързва хората. *Управленските структури* определят приемливата форма на конкуренция, договори, мениджмънт и др. (Хофстеде, 2001, с. 3-25; Segal-Horn and Faulkner, 2010, с. 246-247, 258-259). *Правилата на размяна* се отнасят до стандартите за продукти, услуги, за това кой с кого може да осъществи сделка и при какви условия. *Схемите за контрол* са местни разбирания и практики за това как работят нещата (например, толерантност към корупцията).

Различното, когато става дума за клъстерен модел на организирана престъпност, е това, че размяната се осъществява между участници, които се познават и имат история на отношенията. Тези отношения не предполагат анонимност и единичност на сделките, и въпреки че е възможно при улична продажба на забранени стоки, това не е типичният случай. Отношенията са дефинирани в рамките на клъстери, обособени по географски, селищен, социален или друг критерий. Управлението на групата не е еднолично и твърдо, а отразява разделението на територии, резултат от т.нар. „гангстерски войни“, корупционната сила и наличието политическа защита. Всеки клъстер се бори за територии със съседните си клъстери. За разлика от мрежовите връзки, клъстерните предполагат по-висока вътрешна интегрираност на участниците и наличието на център, макар и не единствен, както е при йерархичните структури. Въпреки че всяка съставляваща клъстера група може да бъде автономна, идентичността на клъстера спрямо тази на всяка отделна група е по-силна, което е разлика с мрежовите структури. Групите са едновременно автономни и свързани помежду си чрез обща координация и контрол. Подобен тип престъпна структура е относително

нестабилна и преходна поради оспоримостта на лидерството и конфликтите между босовете. Обикновено клъстерът преминава в йерархия или мрежа (Le, 2012, с. 123-124; Lampe, 2016, с. 97, 101).

Концентричен модел. Концентричният престъпен модел е комбинация между клъстерната йерархия и мрежата. Това са хоризонтално интегрирани единици, които се състоят от малко на брой участници (Lampe, 2016, с. 98-99). Малките формирания имат вътрешна дисциплина, но не могат взаимно да се контролират. Приличат на предприемачи без ясно дефинирана социална или етническа идентичност. Всеки може да работи за себе си, но когато бъдат интервюирани, повечето описват себе си като работещи за една организация (Le, 2012, с. 124; Lampe, 2016, с. 97-98). Вероятно защото това създава усещане за значимост и закрила. Възникването на този тип структура зависи и от типа търсене и типа на продаваните стоки и услуги. Ако те не са с висока степен на чувствителност на обществото и държавата спрямо тях, ако не са необходими икономии от мащаба, ако потребителите не са широки сегменти от разпръснати географски хора, или ако потреблението е свързано с определени масови събирания, които са временни и модни, ако оперирането на гребно може да бъде незабележимо или да заобикаля изградените вече престъпни канали и мрежи, би възникнала подобна структура. И тя, както и клъстерната, би просъществувала сравнително кратко, заради намесата на други по-силни престъпни структури или насищането на конкретния пазар, или при по-строги правоохранителни мерки.

Мрежов модел. Мрежовата структура се изобразява като група свързани точки без ясни граници. Мрежата е архетип, който показва всички социални явления и комуникации, без начало, без край и без център. Мрежата е измерение на многообразието и сложността (Кели, 2016, с. 41-42). Напри-

мер, общата дължина на връзките може да се скъси чрез добавяне на нови възли, но само до известна степен (около 13%). След това се наблюдава т.нар. Парадокс на Баярс, според който при добавянето на възли към пренаселена мрежа намалява нейната цялостна производителност, т.е. трябва да разберем кога и по какъв начин една мрежа е пренаселена (Кели, 2016, с. 43-44). Фрагментирането на престъпните мрежи в съвременния свят и тяхното сливане с видимия елит от една страна се дължи на технологиите, но от друга може би показва достигане до нивото на насищане и максимална ефективност на мрежата и опит за включване в по-голяма мрежа.

Престъпната мрежова структура се дефинира от връзките между участниците (Lampe, 2016, с. 106-125). Отношенията се оценяват от гледна точка на функционалността на мрежата, а не на идентичност и ценности. Разстоянието между два възела се измерва в зависимост от това дали тези възли са част от една мрежа или не. Ако са част от една мрежа, това съкращава разстоянието и обратното. Някои възли са по-важни от други, въпреки че това не е формално установено. Това са точки, в които множество различни по същността си потоци си взаимодействат. Например, медиите, банките, университетите, елитите, държавата сама по себе си (Кастелс, 2004, с. 69-105). В организираната престъпност това могат да са транзитните държави, „мулето“, корумпираният полицай, адвокатът и др. Проблем в мрежовата структура са липсата на връзка между личността и мрежата, както и конфликтът между транснационалната група и локалните изпълнители.

Въпросът е кои дейности, кои участници и кои връзки определят съществуването и границите на престъпната мрежа. Това е по-скоро емпиричен и правен въпрос, отколкото теоретичен. Емпиричните изследвания показват, че повечето престъпни об-

ласти се характеризират с индивидуални нарушители, партньорства и малки групи от престъпници, свързани във временно сътрудничество (Lamre, 2016, с. 108). Могат да бъдат разграничени връзки, които са активни, и такива, които са възможни при необходимост. Освен това, съществуват възможности за създаване на нови криминални връзки. Тези възможности са част от общата социална среда и пространствата за срещи между търсещите криминални умения и тези, които ги предлагат. Накрая, около криминалните връзки и отношения гравитират различни хора, които, без да участват, могат да повлияят, да стимулират или обезкуражат определено поведение като поддръжници, наблюдатели или критикуващи (Lamre, 2016, с. 107).

В престъпната мрежа по-важни са личните контакти и специфичните индивидуални умения, отколкото лоялността и твърдия контрол. Работи се за конкретна мисия и задачи, а не дългосрочно. Коалициите се създават и разпадат според случая, но остават познанствата, знанието кой в какво е добър и за какво може да бъде потърсен. Криминалната мрежа сама по себе си няма много общо с конкретните дейности, а с общата култура и социалните функции на участващите в нея. Това, че двама престъпници са членове на една криминална мрежа, не означава, че те извършват заедно престъпни дейности, за разлика от йерархичната и кълстерната структура (Lamre, 2016, с. 108-109). Проблемът е, че това прави правното дефиниране и противодействие на организираната престъпност противоречиво, защото границата между криминалните и некриминалните социални мрежи е неустановима. Затова някои изследователи застъпват идеята, че е по-плодотворно да се изследват не мрежите, а местата, където криминалните участници се срещат и социализират. Примери за такива места са клубове, заведения, гары, затвори, определени квартали,

типични места за среща, станции на метрото, банки, публичен транспорт (Felson, 2003, с. 156).

В този вариант на организирана престъпност липсва група, съществуват влияния, партньорства и търговия с позиции и властови ресурс. Мрежата е модел, който може да разтвори и включи в себе си всякакви други модели и структури, стига да вършат работа. Това прави мрежата, определяща съвременната организирана престъпност.

Фигура 2. Взаимодействие на организираните престъпни структури

Накрая можем да направим извод, че криминалното поведение се оформя в рамките на различни, взаимопреплитащи се модели на взаимодействие, асоциация, доверие и контрол (виж фигура 2, Lamre, 2016, с. 124). Източниците на доверие и контрол обаче са различни: опит, насилие, зависимост, социални условия, общи норми, стил на живот и др. Новите тенденции и форми на организирана престъпност показват, че разгледащите модели и структури на организирана престъпност съществуват паралелно и един за друг изпълняват ролята на доставящи и потребяващи материални и нематериални ресурси. Анализът на моделите през новите тенденции е важен, тъй като

от една страна показва границите на приетото в обществата, новите типове търсене на забранени стоки и услуги и трудните места за правно дефиниране и законово прилагане от страна на националните и международни институции.

Модели на организирана престъпност – нови форми и тенденции

Естеството на организираната престъпност се променя значително в началото на XXI век. Разширяването на идеите за това какво е организирана престъпност се дължи на редица фактори: глобализация; транспортни, комуникационни, социални технологии; политически промени – край на Студената война, война с тероризма, финансови кризи, регионални конфликти; миграция и др. Тези фактори водят до повече възможности за организирана престъпност, по-малко ефективен правителствен контрол, по-малка формалност, повече индивидуални действия (Fogelson and Solomon Jr., 2001, с. 36).

Цифрови технологии и организирана престъпност. Паралелно с технологиите се развиват и възможностите за злоупотреба: компютърни вируси, кибер-кражби на самоличност, интелектуални права, кредитни карти; заплахи за собствеността на хората и обществения ред и др. Компютърните престъпления могат да бъдат разделени най-общо в две групи: престъпления, при които технологията е инструмент на дейността (измама, изнудване, вируси, скрити програми, нежелани съобщения, хакерски атаки) и престъпления, при които технологията е обект на дейността (увреждане на хардуер, пиратски софтуер, достъп до бази данни) (Albanese, 2007, с. 192-194). Новите индустрии, като Интернет на нещата, изкуствен интелект, облачни структури и големи данни, блокова верига, 3D и 4D печат, интернет на клетките, квантови ком-

пютри, създават повече точки на пробив и повече цели, за които придобитата информация може да бъде използвана (Василева, 2018, с. 146-157; Гудман, 2016, с. 69-78).

Хакерството, онлайн хазартът, интернет измамите с кредитни карти, гетската порнография са примери, как интернет предоставя виртуална платформа за свързване на престъпниците без личен контакт. Самата организираност на престъпната дейност е поставена под въпрос. Както не е необходим реален контакт между престъпник и жертва, така това е валидно и за контакта между престъпниците. Тези промени са аргумент за разграничаване на дейностите от техните извършители и каналите, по които се извършват. Самите дейности остават стабилни във времето като характеристики, променят се инструментите и структурите на организираната престъпност.

Етническа принадлежност на престъпните групи. През 60-те на XX век, те са преобладаващо с италиански произход. През 80-те на XX век се наблюдават регионални блокове: азиатски (китайски, вьетнамски, японски), южноамерикански (мексикански, колумбийски, кубински), европейски (ирландски, руски, италиански) и северноамерикански (канадски) (Albanese, 2007, с. 175-177). Във виртуалния свят на XXI век липсват такива центрове. Етническата принадлежност не може да обясни нито дейността, нито характеристиките и проявленията на групите (Albanese, 2007, с. 207). Етноцентризмът освен това може да бъде дискриминиращ, защото се говори предимно за западни престъпни групи. Подобна е ситуацията, когато типологията включва имигрантски групи или групи от съседни страни, дефинирани като криминални елементи. По-определящи от етническата принадлежност се оказват специалните умения, отношенията от типа патрон-клиент и приятелствата (Kleemans and van de Bunt, 2002, с. 19-36).

Доходност на престъпните дейности.

Друга линия на сравнение е доходността на дейностите. През 60-те години на XX век най-големият източник на доходи е хазартът, следван от лихварството, което е финансирано с печалбите от хазарта. На наркотиците не се отделя толкова внимание, смята се, че те се внасят от организираната престъпност и се разпространяват от независими търговци. Проституцията и стриптийзърството се разглеждат като дейности с малко значение за организираната престъпност. Друга дейност е трудовото рекетиране, инфилтрирането в работническите профсъюзи и присвояването на техните фондове. През 80-те години на XX век най-печелившата дейност вече е наркотрафикът. По-голям фокус се поставя върху трудовата експлоатация. Прането на пари също излиза на преден план с оглед големите приходи от наркотици, които трябва да се легализират. Хазартът е на по-задни позиции, но продължава да бъде част от организираните престъпни дейности чрез казината, залаганята на спортни прояви и др. (Albanese, 2007, с. 178-179).

В края на XX и началото на XXI век се разраства *пазарът на крадени автомобили и стоки* като цяло. Счита се, че около 85 000 коли, откраднати в Япония са по пътищата на Великобритания, а над 200 000 от откраднатите коли в САЩ се изнасят за препродажба (Albanese, 2007, с. 187-188). В миналото търговията с крадени стоки включва предимно грехи, електроника, валута, скъпоценни камъни. Невъзможността на слаби и провалени държави след края на Студената война да упражняват ефективен контрол на границите си и възможностите на информационните технологии водят до това, че тази търговия се обогатява като асортимент – хайвер от Русия, пиратски дискове от Украйна, видео игри от Азия, ядрени материали от страните от бившия СССР, редки птичи яйца от Бразилия, цигари, горива и др. (Albanese, 2007, с. 221-223). Нов тип тър-

говия с крадена собственост са измамите с интелектуална собственост (копиране и разпространение на филми, музика, игри, софтуер). По приблизителни оценки, 2/3 от софтуера в Източна Европа и Гърция е нелегален, следвани от Латинска Америка (57%) и региона на Азиатския Пасифик (57%), във Франция и Испания (50%), а в САЩ – 25%. По приблизителни оценки, дори ако процентът в САЩ бъде намален, това би създавало 44 000 работни места в софтуерния бизнес (Reuter, 1993, с. 154).

Нелегалната миграция и трафикът на хора е друго престъпно проявление, което нараства през последните десетилетия. В последния си доклад за заплахите от тежка и организирана престъпност Европол отбелязва, че каналджийството се очертава като голям и доходоносен пазар в ЕС с приблизително 4,7-5,7 млрд. евро през 2015 г., сравним с пазарите на наркотици по умения на престъпниците (ЦИД, 2017, с. 7-8). След премахването през 2001 г. на изискванията за визи за Шенген към български и румънски граждани, един от най-големите пазари на балканската организирана престъпност става трафикът на хора с цел сексуална експлоатация. През 2013 г., в резултат на събитията в Близкия изток, се развива нова форма на престъпна миграция – каналджийски мрежи за незаконно превеждане на мигранти през граница (ЦИД, 2017, с. 11).

Организираните престъпни групи се опитват да запазят дейностите по каналджийството и трафика на хора като отделни операции в рамките на обща криминална мрежа (ЦИД, 2017, с. 37-38). Въпреки това, след като пристигнат в крайната дестинация, нелегалните имигранти често са експлоатирани от организираната престъпност. Освен това, нелегалната миграция е възможност и за разпространение на тероризъм. Ефектите на нелегалната миграция са разностранни: вредите, които понасят жертвите; загубата на човешки капитал; въздействието на нелегалния труг; възмож-

ността за ре-трафик на хора. Това прави трафика на хора един от най-болезнените проблеми, свързани със съвременната организирана престъпност, най-нарушаващ и поругаващ човешкото достойнство и право на нормален живот (Albanese, 2007, с. 190-191).

Корупция и организирана престъпност.

Накрая, в резултат на промените в принципите на действие и печалбите, се променя и връзката между корупция и организирана престъпност. Ролята на държавата при противодействието на организираната престъпност става по-скоро амбивалентна. През 60-те на XX век организираната престъпност е възможна, когато има корумпирани местни административни служители. Борбата с организираната престъпност се изразява в повече и по-строги наказания и нови закони. През 80-те на XX век спазването на банковата тайна позволява разрастването на бизнес корупцията и прикриването на големи финансови трансакции (Albanese, 2007, с. 180). Фокусът на противодействието е повече върху граждански мерки за ограничаване на търсенето на услугите на организираната престъпност, по-добро прилагане на законите, по-добра координация и сътрудничество между институциите (Albanese, 2007, с. 184).

В първите две десетилетия на XXI век корупцията започва да се разбира като основна характеристика на организираната престъпност (Bezlov and Gounev, 2012, с. 32-54), въпреки че организираната престъпност се изследва отделно от корупцията поради дисциплинарно сегментиране; липса на информация; и разминаване в техниките за измерване (Ruggiero and Gounev, 2012, с. 15-31). Криминалните групи разширяват своите дейности извън нелегалните пазари, превръщайки се в уважавани публични фигури. Престъпникът придобива легитимна икономическа сила, която му позволява да участва в по-сложни престъпления (Bezlov and Gounev, 2012, с. 32-54). Корупционните мрежи се задействат само при необходи-

мост. Могат да се правят гаранции в подкрепа на политически кандидати, без незабавна възвръщаемост, но предимствата да се капитализират в продължение на години. Престъпните босове показват социално отговорно поведение, като така връзката им с политиците изглежда легитимна. Прякото участие в политиката осигурява капацитет и легитимност на организираната престъпност да влияе на местното самоуправление, наказателното правосъдие и разпределението на икономическите ресурси на обществото (Bezlov and Gounev, 2012, с. 32-54).

Заклучение

Анализът на организираната престъпност чрез смесването на аналитични рамки с цел моделиране на принципите на действие и на структурните ѝ характеристики показва, че наблюдаваме процес, в който тя става все по-неразличима от всекидневните ни социални взаимодействия, все по-транснационална и все по-неорганизирана. От една страна, обществата продължават да акумулират вредите от организираната престъпност. От друга страна, въпросът е какво точно преследваме в борбата с нея – местата, хората, уменията, достъпа до технологии, финансовите ресурси. Споделянето на активи, тактики и мрежи позволява на тази престъпна общност да натрупва сила, да подкопава сигурността и да осъществява политически и икономически контрол върху големи пространства. Разбирането, че организираната престъпност използва държавата, но не се стреми да управлява, защото това не би било рентабилно занимание, започва да се разминава с наблюдаваните тенденции. Модерните престъпни групи са слабо структурирани, оперират на клетъчно ниво и като корпорации със собствени фондове и обучения. И независимо дали мотивацията е икономическа, социална или културна, има нещо, което гържи тези хлабави невидими структури заедно. Въпреки че са свързани с бедност, дис-

криминация и уязвими групи, те също така са символ на добър стандарт на живот, социален статус и достъп до възможности за реализация. А насилието, което е цената или средството за тази реализация, се нормализира и преплита в социалната траектория на обществата, без да бъде вече отличаваща и отблъскваща характеристика на организираната престъпност.

Цитирани източници:

Брейфман О., Бекстром Р., 2011. Морската звезда и паякът. Неукротимата сила на организациите без лидери, София, Сиела.

(Breyfman O., Bekstrom R., 2011. Morskata zvezda i payakat. Neukrotimata sila na organizatsiite bez lideri, Sofia, Siela)

Василева, Е. 2018. Кои съм аз и колко сме: престъпността в киберпространството, сп. *Геополитика*, бр. 1, 2018, с. 146-157.

(Vasileva, E. 2018. Koy sam az i kolko sme: prestapnostta v kiberprostranstvoto, sp. *Geopolitika*, br. 1, 2018, s. 146-157)

Гудман, М., 2016. Киберпрестъпления, София, Millenium.

(Gudman, M., 2016. Kiberprestaplenia, Sofia, Millenium)

Кастелс, М., 2004. Възходът на мрежовото общество, София, ЛиК.

(Kastels, M., 2004. Vazhodat na mrezhovoto obshtestvo, Sofia, LiK)

Кели, К., 2016. Извън контрол. Новата биология на машините, социалните системи и икономическия свят, София, Изток-Запад.

(Keli, K., 2016. Izvan kontrol. Novata biologia na mashinite, sotsialnite sistemi i ikonomicheskia svyat, Sofia, Iztok-Zapad)

Организираната престъпност в България: пазари и тенденции, 2007. София, ЦИД.

(Organiziranata prestapnost v Bulgaria: pazari i tendentsii, 2007. Sofia, TsID)

Трансграничната организирана престъпност. България и Норвегия в контекста на миграционната криза, 2017. София, ЦИД.

(Transgranichnata organizirana prestapnost. Bulgaria i Norvegia v konteksta na migratsionnata kriza, 2017. Sofia, TsID)

Хаджиев, Б., 2015. Ислямска държава: Харибда или Химера, сп. *Геополитика* 4, 2015, с. 117-123.

(Hadzhiev, B., 2015. Islyamska darzhava: Haribda ili Himera, sp. *Geopolitika* 4, 2015, s. 117-123)

Хофстеде, Х., 2001. Култури и организации. Софтуер на ума, София, изд. „Класика и Стил“.

(Hofstede, H., 2001. Kulturi i organizatsii. Softuer na uma, Sofia, izd. "Klasika i Stil")

Adler, P., 1985. *Wheeling and Dealing: An Ethnography of an Upper-Level Drug Dealing and Smuggling Community*. NY: Columbia University Press.

Albanese, J., 2007. *Organized Crime in Our Times*. Virginia University, Newark, NJ: LexisNexis Group.

Albanese, J., 2015. *Organized Crime: from the Mob to Transnational Organized Crime*, Waltham: Elsevier.

Beare, M., 1996. *Criminal conspiracies: Organized crime in Canada*. Scarborough, Ontario, Canada: Nelson.

Bezlov, T. and Gounev, Ph., 2012. Organised Crime, Corruption and Public Bodie, in Ph. Gounev and V. Ruggiero (eds.), *Corruption and Organized Crime in Europe. Illegal partnerships*. NY: Routledge, 32-54.

Chin, K. and Zhang, Sh., 2002. Enter the Dragon: Inside Chinese Human Smuggling Organization, *Criminology*, vol. 40, p. 737.

Felson, M., 2003. The Process of Co-offending, in M. Smith and D. Cornish (eds.), *Theory for Practice in Situational Crime Prevention*, Monsey, NY: Criminal Justice Press, 149-168.

Finckenauer, J., 2007. *The Mafia and Organized crime. A Beginner's Guide*. Oxford: One World Publications.

- Finckenauer, J. and Waring, E., 2001. *Russian Mafia in America*. Boston: Northeastern University Press.
- Fligstein, N., 2001. *The Architecture of Markets: An Economic Sociology of Twenty-First-Century Capitalist Societies*. NJ: Princeton University Press.
- Fogelson, T. and Peter H. Solomon P. Jr., 2001. *Crime, Criminal Justice, and Criminology in Post-Soviet Ukraine*. Washington, DC: National Institute of Justice.
- Forst, B., 2009. *Terrorism, Crime, and Public Policy*, American University, NY: Cambridge University Press.
- Gounev, Ph. and Ruggiero, V., 2012. Corruption and the Disappearance of the Victim, in Ph. Gounev and V. Ruggiero (eds.), *Corruption and Organized Crime in Europe. Illegal partnerships*. NY: Routledge, 15-31.
- Hagan, F., 1983. The Organized Crime Continuum: A Further Specification of a New Conceptual Model, *Criminal Justice Review*, 8, pp. 52–57.
- Hesterman, J., 2013. *The Terrorist-Criminal Nexus: An Alliance of International Drug Cartels, Organized Crime, and Terror Groups*, Boca Raton: CRC Press.
- Ianni, F. and Reuss-Ianni, E., 1972. *A Family Business: Kinship and Social Control in Organized Crime*, NY: New American Library.
- Kenney, M., 2007. The Architecture of Drug Trafficking: Network Forms of Organisation in the Colombian Cocaine Trade. *Global Crime*, 8(3), pp. 233-259.
- Kleemans, E. and van de Bunt H., 2002. The Social Embedness of Organized Crime, *Transnational Organized Crime*, vol. 5, pp. 19-36.
- Le, V., 2012. Organised Crime Typologies: Structure, Activities and Conditions, *International Journal of Criminology and Sociology*, 1, pp. 121-131.
- McIntosh, M., 1975. *The organisation of crime*. London: MacMillan.
- Reuter, P., 1983. *Disorganized Crime: The Economics of the Visible Hand*. Cambridge: MIT Press.
- Reuter, P., 1993, *The Cartage Industry in New York*, in M. Tonry and A. Reiss, Jr. (eds.), *Beyond the Law: Crime in Complex Organizations*, Chicago: University of Chicago Press.
- Ronczkowski, M., 2004. *Terrorism and Organized Hate crime: Intelligence Gathering, Analysis, and Investigations*. Boca Raton: CRC Press.
- Ruggiero, V., 2012. Introduction: The Organisation of Crime, in Ph. Gounev and V. Ruggiero (eds.), *Corruption and Organized Crime in Europe. Illegal partnerships*. NY: Routledge, 3-14.
- Schmid, A. ed., 2011. *The Routledge Handbook of Terrorism Research*. NY: Routledge.
- Segal-Horn, S. and Faulkner D., 2010. *Understanding Global Strategy*. Hampshire: Cengage Learning EMEA.
- Skarbek, D., 2014. *The Social Order of the Underworld: How Prison Gangs Govern the American Penal System*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Treverton, G., C. Matthies, K. J. Cunningham, J. Goulka, G. Ridgeway and A. Wong, 2009. *Film Piracy, Organized Crime, and Terrorism*. Pittsburgh: Safety and Justice Program and Global Risk and Security Center.
- Vogel, S., 2008. Why Freer Markets Need More Rule, in N. Barma, N., S. Vogel, S. (eds.), *The Political Economy Reader. Markets as Institutions*. NY: Routledge 341-354.
- von Lampe, K., 2016. *Organized Crime. Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures and Extra-Legal Governance*, LA: SAGE Publications.
- UNODC, 2002. *Results of a Pilot Survey of Forty Selected Organized Criminal Groups in Sixteen Countries*. Vienna, Austria: United Nations Office on Drugs and Crime.